

Простова Ольга Ігорівна – випускниця факультету політичних наук МДГУ ім. Петра Могили. Стажер Управління забезпеченням міжпарламентських зв'язків за Програмою сприяння парламенту України “Помічник голови Комітету Верховної Ради України”. Коло наукових інтересів – аналіз політичних процесів України.

Порівняльний аналіз політичних вимірів розвитку України та Польщі в 90-х роках ХХ століття

Стаття присвячена гострим питанням політичного і економічного розвитку двох сусідніх держав в умовах переходу до нової соціально-політичної та економічної моделі. Автор приділяє увагу головним відмінностям політичних чинників, які вирішальним чином вплинули на сучасний стан як України, так і Польщі. Своє місце в статті посідає дослідження ролі психологічних чинників політичних та соціально-економічних трансформацій в двох державах.

The article is dedicated by an acute problem of political and economical development of two neighbouring states in conditions of transition to new social-political and economical model. The writer gives attention to main differences of political factors, which one by a decisive grade have influenced state of the art, both Ukraine, and Poland. The place in the articles will sit(land) research of a role of the psychologic factors of political and social and economic transformations in two states.

Проблема порівняння посткомуністичного розвитку країн Східної та Центральної Європи досить гостро постала в Україні в другій половині 90-х років і пов'язана з пошуками пояснень і відповідей на питання як країни, які опинились в “однакових” умовах, розвивались різними шляхами і мають різні результати. Для порівняння обирають саме Польщу. В суспільній свідомості ствердився міф про те, що Польща та Україна на початку 90-х років мали схожі стартові умови.

Модернізаційні процеси в країнах Централь-

ної та Східної Європи, СНД, Балтії розпочалися майже одночасно – в кінці 80-х – на початку 90-х років. Проте слід, перш за все, враховувати, що вони носили для одних країн активний характер, що був продовженням попередніх прихованих реформ, для інших – вони стали початком нового ладу. Тобто “однаковість” цих процесів носила лише зовнішній характер і вже зараз ці держави демонструють принципово різні результати. Серед країн, які досягли найвищих показників в темпах економічного розвитку і стабілізації політичних систем, переважна біль-

шість дослідників називає Чехію, Угорщину, Словенію та Польщу. Природа їх досягнень не обмежується лише конкретними заходами урядів чи сумами фінансових інвестицій [1]. Посткомуністичний розвиток у вищезазначеному регіоні можна порівнювати з айсбергом, лише 30% якого доступні людському окові, а вся інша частина, як і причини позитивних зрушень в досліджуваних країнах, значно глибша. Тут відіграє роль попередній історичний досвід, який сприяв формуванню певних стартових передумов, геополітичні чинники, рівень розвитку суспільної свідомості тощо.

При розкритті даної теми пропонується зупинитися на розгляді таких пунктів:

I. Характер модернізаторської еліти та результати її становлення

В Україні модернізаторська еліта сформувалася з двох основних джерел: колишні члени суспільних рухів націонал-демократичного спрямування (в меншості) та “реорганізовані” представники КПУ, які й поглинули представників першого напрямку. В Україні відбувся синтез двох тенденцій (які в сумі призводять в основному до негативних наслідків): розбудова незалежної демократичної держави при збереженні принципів етатизму, старої бюрократичної еліти; тобто в Україні на початку 90-х років відбулася зміна курсу при незмінності рушійних сил (75% пострадянської політичної еліти та 65% бізнесової є вихідцями з радянської постноменклатури).

В Польщі ж політична еліта була замінена вихідцями з “Солідарності”, а коаліційний принцип формування уряду, хоча й був дестабілізуючим фактором на початку реформ і не був досить довготривалим явищем, все ж першопочатково сприяв повній ротації кадрів на всіх рівнях виконавчої влади, оновленню політико-ідеологічних парадигм розвитку держави. Натомість далі популярність “Солідарності” почала різко падати [2]. В Польщі протягом 10 років відбувалися хвильові перекооти з одного політичного спектру при владі до іншого. До речі, польський політичний клімат також мав періоди погіршення: це і спроби провести політичні чистки під гаслом “декомунізації”, ЗМІ зосереджувались в руках правих угруповань, натомість ліві опинились у важкому стані [3]. Але вже в 1993 році вибори принесли перемогу лівим силам і показали, що праві сили не навчилися позбавлятися власних політичних амбіцій заради спільної

мети, в результаті чого подрібнились та програли місце реформаторської еліти в Польщі. В 2001 році перевагу отримала коаліція з Союзу лівих демократичних сил та Партії Праці (поняття “ліві партії” розглядатимуться нижче), яка стояла на основі соціал-демократії і мала за підставу свого успіху вдалу внутрішню політику Єжи Бузика та ефективну соціальну політику, що концентрувалась на вирішенні проблеми зайнятості [4]. В Україні казати про праві, ліві чи центристські сили як про реформаторську еліту за великим рахунком не має значення, оскільки при реальній владі залишилась колишня партноменклатура за новим ім'ям.

II. Політичні партії та розподіл політичних сил

В Україні, як відомо, на початку 90-х років в партійно-політичному спектрі переважали партії правого спрямування, тоді як з середини 90-х років спостерігається суттєве полівіння. Відбулась так звана “відкотна хвиля” до “сильної руки”, викликана невдачами в сфері економіки, а саме – різким падінням рівня виробництва і рівня життя. Партійно-політичний спектр різко коливається вліво. Відсутність відчутних економічних зрушень зберігала таку ситуацію в партійно-політичному спектрі тривалий час, майже по сьогодні.

Наявність мажоритарної виборчої системи в Україні до 1997 року стримувала процес укрупнення політичних партій, а відтак і формування партійної системи. Натомість в Польщі, де в середині 90-х років налічувалося більше 250 політичних партій, прийняття нового виборчого закону у 1993 році на основі пропорційного представництва з високим прохідним пунктом (5% для партій та 8% для коаліційних об'єднань) сприяло укрупненню політичних партій і оформленню більш визначеного партійно-політичного спектру. На думку І. Зеленько, якісної трансформації зазнали власне ліві партії, які в Польщі стали силами, які послідовно дотримуються орієнтації на Європу та НАТО, суттєву увагу приділяють при цьому соціальним програмам. В Україні ліві партії переважно заперечують інститут приватної власності і орієнтуються на інтеграцію в межах Союзу Росії і Білорусі. Центристські партії в Україні фактично стоять на тих самих позиціях, що польські ліві, відстоюючи соціал-демократичну чи ліберальну ідеологію. Праві сили Польщі стоять на консервативних позиціях, не заперечують проти інтеграції

Польщі в ЄС та НАТО, проте прагнуть вберегти поляків від запозичення європейських цінностей, проникнення масової культури. В Україні праві партії після серії розколів втратили свій вплив в суспільстві [5].

В Польщі критерієм розподілу політичних сил є їх відношення до європейської інтеграції і темпів реформ, а в Україні – все ще визначається відношенням сил до минулого суспільно-політичного ладу.

Є ще одна суттєва різниця між Польщею та Україною. У Польщі немає олігархів, мінімальний вплив мають фінансово-промислові групи. Там на суспільство впливають церква, інтелігенція тощо. Але вважається, що враховувати інтереси окремих олігархів – це занадто. Тому-то й політичні партії розвиваються там природним шляхом без нальотів податкової поліції, а ЗМІ становлять справжню силу, через яку *суспільство впливає* (виділ. авт.) на політику і державне управління [6].

III. Причини “розбіжності” економічних показників та психологічний фактор, вплив суспільної свідомості на перебіг подій в Україні та Польщі

Щодо “привабливих” для населення економічних показників, більшою мірою вони були зумовлені тим, що Польща до кінця 80-х років вже майже повністю лібералізувала ціни, мала значний показник приватного сектору в економіці та досвід управління кризовими ситуаціями, і найголовніше – підтримку дій уряду населенням та його довіру. (Це можна підтвердити за допомогою таких показників: щодо лібералізації цін (до поч. 1990 року) – 90% не регулювались державою, 5% – становили усвідомлювану необхідність існування державних органів для їх зміни, 5% – регулювались адміністративним ресурсом. Поступово було ліквідовано бюджетний дефіцит. Так, державний бюджет з дефіциту 1989 р. 61% перейшов на етап позитивного сальдо; а з врахуванням позабюджетних фондів з дефіциту 7,4% – позитивне сальдо в 1990-му становило 3,1%). Щодо України, досвід таких дій був відсутній, натомість: п’ятирічні плани, відсутність ініціативи, як і відсутність приватного сектору, постійний тиск на робітників – і жодних страйків чи інших спроб відстоювання своїх прав, контроль держави над суспільством і індивідом зокрема – це й стало характеристиками економічної сфери радянської країни.

Автор пропонує звернути особливу увагу і на

“політичний дух” обох країн. Якщо звернутися до польських джерел, а найяскравішою ілюстрацією є інтерв’ю з В. Ярузельським, то можна побачити налаштованість польської нації: “Мои соотечественники не однажды слышали от меня аргумент, какой привожу в споре с националистическими кругами: если Польша, как они утверждают, была колонией Советского Союза, то пусть назовут мне ещё такую колонию, где колонизированные жили бы лучше колонизаторов <...> Был диктат, но не эксплуатация” [7]. Тобто ідея країни, яка звільнилася з ярма вже сама по собі відкидається, на відміну від українських джерел, в яких навпаки акцентується увага на тому, що підневолена, погноблена країна врешті-решт встане з колін. До речі, по відношенню до України вживається три терміни: пострадянська, посткомуністична (хоча комунізм так і не було побудовано), постсоціалістична. І всі три – “пост-”, тобто вже несеться певне навантаження чогось такого, що лишилось з минулого, якихось залишків, а це також негативно впливає на суспільну свідомість.

Цікавим є психологічний фактор і економічних перетворень в Польщі та Україні. Як вже зазначалося, в Польщі комуністи не мали визначного, чи, принаймні, значного впливу на суспільне життя. І хоча при старій владі зарплатні зростали (бл. 14,4%), а в 1990 році при новій владі впали на 25,1%, з першими населення не могло примиритись, а з другими уживалось досить мирно й надавало моральну підтримку [8]. Тобто в польського населення можна побачити наявність таких характеристик, як прагнення до змін та ризикованість. А ризик для кожної окремої особи був дійсно значним, оскільки будь-які зміни, реформи призводять до матеріальних збитків одних і збагачення інших. Натомість в Україні можна побачити досить часті “відкотні хвилі”, які показували повну недовіру населення діям “нового уряду”, діям реформаторів, скоріш за все пов’язані з розчаруванням наприкінці 80-х в самому ладі. Дехто намагається пов’язати це з наявністю в українському суспільстві одвічного комплексу неповноцінності, але ж реформи не пішли далі урядових дій, не проникли до суспільної свідомості й в інших радянських країнах.

IV. Зовнішньополітичні вектори досліджуваних країн та перспективи співпраці

Принцип багатовекторності – тяжіння і до Росії, і до Заходу, покладений в основу української зовнішньої політики в силу розгляду країни

як геополітичного плацдарму, призвів до того, що наша держава отримала імідж країни з незначеними зовнішньополітичними пріоритетами в пошуці засобів для існування, тобто інвестицій. А. Олеховський зазначає, що найважливішим принципом польської зовнішньої політики є давня істина, що тільки ті народи у безпеці, котрі добре живуть із сусідами, розвивають співробітництво в прикордонній смузі. А другий важливий принцип – дружніми можуть бути тільки народи, які відрізняються один від одного і шанують ці відмінності [9] (принаймні, самого польського народу). Ці “добросусідські прагнення” Польщі по відношенню до України виливаються в підтримку останньої щодо вступу в НАТО, але для України, на думку автора, це не нестиме реальних позитивних зрушень, оскільки за умов вступу, периферійною східною зоною буде не Польща (чого вона й домагається), а Україна, яка до того ж не має достатнього військово-технічного та військово-організаційного потенціалу, щоб стати повноправним членом цього більше військового, ніж політичного об’єднання.

Щодо зв’язків між Україною та Польщею поза меж питань НАТО та ЄС, позитивним зрушенням за останні 10 років стало налагодження дійсно спокійних відносин (виключаючи скандали локального характеру, на які держуправлінці України не звертають, на жаль, уваги, так само як і на те, що українське питання в польських ЗМІ активно ігнорується). Польські політики й науковці прагнуть запровадити в життя концеп-

цію західної спільноти, до якої має входити й Україна. Ця спільнота складатиметься з узагальнених рис кожної національної культури, матиме певний буфер обміну цінностями й стане підґрунтям дотримання миру в регіоні [10].

Польський сенатор Кшиштоф Козловський зазначив: “Нас навчили дивитися на українське питання крізь призму польської присутності на тій землі. Треба нам усім зрозуміти-таки, що поруч нас існує окремий великий народ із власною культурою, мовою” [11]. Українським політикам при такій пасивності до своєї внутрішньої політики й культурної самобутності залишається лише сподіватись разом з ним.

Література

1. Зеленько Г.І. Україна і Польща: моделі політичної модернізації (Автореферат). – К.: Науковий світ, 2001. – 20 с.
2. Вятр Ежи. Польща: пять лет после перелома // Свободная мысль. – 1994. – № 12-18. – С. 92-96.
3. Гетьманчук А. Уроки польских выборов, или Почему социал-демократические идеи сегодня наиболее целесообразны для развития общества? // Киевские ведомости. – 2001. – 25.09. – С. 5.
4. Зеленько Г.І. Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 28-34.
5. Конєва Я. Польсько-українські стосунки в історичному та політичному контексті // Розбудова держави. – 1996. – № 5. – С. 39-41.
6. Олеховські А. Шанс для Європи // Урядовий кур’єр. – 1994. – 15.11. – С. 5.
7. Петренко Є. Польща: урядова криза як індикатор успішності // Демократична Україна. – 2000. – 15.06. – С. 3.
8. Травин Д. Долгая дорога к чуду // Звезда. – 2000. – № 2. – С. 157-171.
9. Ярузельский В. “Нельзя бесконечно жить болью...” // Дружба народов. – 2000. – №3. – С. 117-129.

Надійшла до редколегії 15.10.2002 р.